

**2020 жылдын 17-ноябрьда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин
депутаттары тарабынан коомдук талкууга көрсөтүлгөн
Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясынын
долбоорунун
гендердик экспертизасынын натыйжалары жөнүндө кыскача корутунду**

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясынын (мындан ары – «Жаңы Конституция») долбоорунун гендердик экспертизасынын мазмунун гендердик теңчилик принцибине шайкеш келүү жана аялдардын укуктарын жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, ошондой эле Кыргыз Республикасынын гендердик теңчиликке жетишүү боюнча эл аралык милдеттенмелерин аткарууга карата талдоо максатында жүргүзүлдү.

«Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 20-беренесине¹, «Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин регламенти жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 47-беренесине² ылайыктуу, бардык мыйзам долбоорлору бир катар илимий экспертизалардан, анын ичинде гендердик экспертизадан, өтүүсү зарыл.

Жаңы Конституциянын долбоорунда, учурдагы Конституциядагы -16 берене, адам укуктары боюнча негизги берене кескин кыскартылган. Ошентип, жаңы редакцияда (25-берене) 5 бөлүктүн 2 бөлүгү эле калып, төмөнкүлөр негизсиз алынып салынган: «16.Адам укуктары жана эркиндиктери ажырагыс, ал ар бир адамга төрөлгөндөн эле таандык, 26. Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде, өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктары менен эркиндиктерин урматтайт жана камсыз кылат. Эл аралык милдеттенмелерге ылайык **ар кайсы социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталып, мыйзамда белгиленген атайын чаралар** кодулоо деп эсептелбейт. 36. Кыргыз Республикасында мыйзам жана сот алдында бардыгы бирдей. 56. Кыргыз Республикасында баланын эң жакшы кызыкчылыктарын камсыз кылуу принциби колдонулат».

Кыскартылган жоболордун ар бири адам укуктарын коргоо тутумунун түпкү негиздеринин бирин түзөт. Бирок, гендердик экспертизанын көз

¹ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202591>

² <http://www.kenesh.kg/ru/article/show/14/reglament-zhogorku-kenesha-kirgizskoy-respubliki>

карашынан алганда, гендердик теңчиликтин принциптерине орду толгус зыян келтирүү атайын чаралардын жобосун алып салуунун натыйжасында болот. Аны менен катар, «позитивдүү дискриминация» чараларын кабыл алуу аркылуу ишке ашырылган «бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу» принциби тексттен жок болуп кетет. Башкача айтканда, теңчиликке жетүү үчүн колдонулган калктын айрым топтору үчүн артыкчылыктуу укуктарды, жеңилдиктерди берүү чаралары. Мисалы, бул мүмкүнчүлүгү чектелген адамдарга иш менен камсыз кылуу түрүндөгү кепилдиктер. Ушундай эле кепилдиктер эркектер менен аялдар үчүн иш жүзүндө тең укуктуулукту орнотуу максатында каралган.

Мыйзамдарда белгиленген квоталар болсо деле, аялдардын Кыргыз Республикасынын Өкмөтүндөгү улуттук жана жергиликтүү деңгээлдеги өкүлчүлүгү эркектердин пайдасына болгон дисбалансты чагылдырып турат жана аялдардын саясий турмушка катышуусунун бирдей эмес мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтөт. Алар 2007-жылдан кийин, Кыргыз Республикасы аялдар шайлоо укугуна ээ болуп туруп, бирок Парламентке бир дагы аял шайлана албаган дүйнөдөгү жалгыз өлкө болуп калган кырдаал боюнча кеңири коомдук талкуудан кийин киргизилген.

Атайын чараларды Конституциядан алып салуу **Аялдарга карата басмырлоонун бардык түрлөрүн жоюу жөнүндө Конвенциянын** жоболоруна каршы келет:

4/1-Берене. **Мүчө-мамлекеттер тарабынан эркектер менен аялдардын ортосундагы иш жүзүндө теңчиликте орнотууну тездетүүгө багытталган убактылуу атайын чаралардын кабыл алынышы, ушул Конвенцияда аныкталгандай, басмырлоочу деп эсептелбейт.;**

7-Берене. Бардык мүчө-мамлекеттер, өлкөнүн саясий жана коомдук чөйрөсүндө аялдарга карата басмырлоону жоюу үчүн, атап айтканда, аялдар эркектер менен бирдей шартта төмөнкү укуктарды камсыз кылуу үчүн бардык чараларды көрүшөт:

а) бардык шайлоолордо жана коомдук референдумдарда добуш берүүгө жана жалпы элдик шайлануучу бардык органдарга шайланууга;

б) мамлекеттик саясатты иштеп чыгууга жана жүзөгө ашырууга катышат жана мамлекеттик кызматтарды ээлейт, ошондой эле мамлекеттик бийликтин бардык деңгээлдериндеги бардык мамлекеттик функцияларды аткарат "

Сунушталган кыскартуу сөзсүз түрдө атайын чаралар боюнча тутумдун бузулушуна алып келет, аялдардын гана эмес, бардык башка аярлуу топтордун да өкүлчүлүгүнүн көрсөткүчтөрүнүн артка кайтарылуусуна, төмөндөөсүнө алып келет.

Тарыхый тажрыйбаны эске алып, ар кандай социалдык топтор үчүн бирдей укуктарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталган атайын чараларды кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн Конституцияга кайтаруу керек.

Жаңы Конституциянын долбоорунда «адеп-ахлак» түшүнүгү жигердүү колдонулат. Ал Конституциянын преамбуласында, 17, 21, 22 (1 жана 3-бөлүктөр), 23, 24 беренелерине киргизилген. Бул түшүнүк жүрүм-турумду аныктоочу айрым эрежелер; адамга коомго керек болгон руханий жана ички дүйнө абалы деп эсептесек, бул түшүнүк чыныгы жашоодо кандайча чечмеленишин элестетүү кыйын. Сыягы, юридикалык эмес, субъективдүү түшүнүктүү бул термин салттуу баалуулуктарды, терс пикирлерди жана стереотиптерди, анын ичинде гендердик дагы стереотиптерди билдирет деп болжолдоого болот.

Жаңы Конституциянын долбоорунда, учурдагы Конституциядагы -16 берененин 5 бөлүгүндөгү абдан манилүү жобо жоголуп кеткени коркунуч жаратат: «Кыргыз Республикасында **баланын эң жакшы кызыкчылыктарын камсыз кылуу** принциби колдонулат».

Ошол эле учурда, Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пактыда балдардын артыкчылыктуу позициясын таануу талап кылынат.

24. 1 берене. Ар бир бала, расасына, түсүнө, жынысына, тилине, динине, улуттук же социалдык тегине, мүлкүнө жана туулгандыгына карата эч кандай басмырлоосуз, өзүнүн үй-бүлөсү, коому жана мамлекет тарабынан өзүнүн жашы жете элек кезинде талап кылынган коргоо чараларына укуктуу.

Баланын эң жакшы кызыкчылыктарын камсыз кылуу принциби Баланын укуктары жөнүндө Конвенцияда бекитилген.

3 берене. «Балдар үчүн бардык иш-аракеттерде, мамлекеттик же жеке социалдык коргоо агенттиктери, соттор, администрациялар же мыйзам чыгаруучу органдар тарабынан жасалганына карабастан, баланын кызыкчылыгы биринчи орунга коюлат³.»

Учурдагы Конституциядагы 20-беренедеги **бала эмгегин эксплуатациялоого тыюу салган** деген жери кыскартылган. Учурдагы 36-беренеден «Баланын өнүгүшү үчүн зарыл болгон жашоо шарттарын камсыздоо жоопкерчилиги өздөрүнүн жөндөмдөрү менен финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша баланы тарбиялап жатышкан ата-эне менен тарбиячы адамдардын ар бирине жүктөлөт» (36-берене, 3-бөлүк)

³ Баланын укуктары жөнүндө конвенциянын 3-беренеси. Кыргыз Республикасы ушул Конвенцияга Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 1994-жылдын 12-январындагы №1402-XII токтому менен кошулган.

тарбиячы адамдардын жоопкерчилиги кыскартылган. Биологиялык эмес ата-эненин колунда тарбияланган жетим балдардын жана башка балдардын кызыкчылыктары эске алынган эмес. Долбоорду иштеп чыгуучулар балдардын аярлуу катмарынын чыныгы абалы жана аярлуусунун масштабы жөнүндө билишпейт деген ой пайда болот.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, ошондой эле Кыргыз Республикасы өзүнө алган эл аралык милдеттенмелерди аткаруу үчүн жаңы Конституциянын долбоорунда баланын эң жакшы кызыкчылыктарын камсыз кылуу принцибин белгилеген ченемдик жоболорду киргизүү керек.

Учурдагы жана сунушталып жаткан Конституциялардын **жазуу тили** маскулиндик тилде, башкача айтканда, эркектердин көз карашында жазылган. Айкын мисал – Сунушталган долбоордун 7 беренесинин 3-бөлүгү: "Элдик Курултайдын Төрагасынын, Президенттин, Жогорку Кеңештин Төрагасынын отчетторун угат". Мындай редакцияда, долбоор теориялык жактан деле, бул эки органды тең аялдар жетектей алат деп болжолдонбойт. Гендердик сезимтал тилде төмөндөгүдөй жазылышы керек: "Торага / Торайым".

Гендердик экспертизанын жыйынтыгы көрсөткөндөй, Конституцияга сунушталып жаткан өзгөртүүлөрдү кабыл алуу, биринчи кезекте атайын чаралар жөнүндө түшүнүктү алып салуу, сөзсүз аялдардын саясий турмушка катышуу укугун жүзөгө ашырууда терс кесепеттерге алып келет, ошону менен басмырлоонун жана гендердик зомбулуктун масштабын көбөйтөт. Конституцияга киргизилген өзгөртүүлөр балдардын укуктарын да бир топ чектейт. Документтин учурдагы формада кабыл алынышы аялдардын, балдардын жана аярлуу топтордун абалына терс таасирин тийгизет.

Ошентип, учурдагы Конституцияга жана жаңы долбоорго жүргүзүлгөн салыштырмалуу талдоо, анын жоболорун өзгөртүүнүн терс кесепеттерин ачык-айкын көрсөтүп, бул аялдардын абалынын начарлашына, ошондой эле Кыргыз Республикасынын эл аралык авторитетинин төмөндөшүнө алып келээрин көрсөттү.